

NI UČENIKA, KI JEZIK BI ZNAL SLOVENSKI, KOT MI GLAGOLATI

(Vprašanje verza, junaka in pripovedi v Kurnikovem *Kralju Rastislavu*)

1. *Uvodna pojasnila in omejitve.* Kurnikovo verzno besedilo *Kralj Rastislav* je z urednikovo opombo: »Hvala za lepo pesem, s katero ste spodobno počastili Slovenov za Bogam nar večiga dobrotnika, sv. Cirila aposteljna«, izšlo v treh nadaljevanjih v devetem letniku *Zgodnje danice* leta 1856 (št. 14, str. 61–62, št. 15, str. 65–66, št. 16, str. 69). Ob petindvajseti obletnici Družbe sv. Cirila in Metoda ga je leta 1910 v posebni knjižici in z razširjenim naslovom *Kralj Rastislav in sv. Ciril* izdal pesnikov sin Fortunat in ponatis »daroval« družbi za jubilej.

Jeranova zvrstna oznaka Kurnikovega besedila kot *pesmi* (ki jo je neposredno prevzel nepodpisani pisec uvoda v knjižno izdajo), eksplicitno poimenovanje v naslovu ne omenjenega osrednjega junaka v njegovi uredniški notici (z njim je po vsej verjetnosti povezana sprememba naslova v ponatisu) in podlistkarska segmentacija pripovedi (kakršna je bila tiste čase v revijalnih objavah daljših izvernih in prevedenih verznih pripovedi običajna: v nadaljevanjih je npr. istega leta izšel v *Novicah* Valjavčev prevod Mickiewiczzeve kaside *Farys*) odpirajo pred današnjim bralcem tale vprašanja:

- 1° verzno-kitična organizacija besedila in vprašanje njegove zvrstne pripadnosti;
- 2° junak: alegorija ali zgodovinska osebnost;
- 3° pripoved ali kontrastiranje ideoloških govoric ter vprašanje pripovedovalčevega nazora.

2. *Spevnost verza – pesemskost besedila.* Kurnik, ki mu je v lirski in stanovski pesmi najbolj prijala ljudska alpska poskočnica, je tudi za »zgodovinsko« snov izbral amfibraški verz: enajstzložne verze, ki po dolžini in notranji delitvi ustrezajo dvostišju alpske poskočnice (so namreč izrazito dvodelni: delež mej med besednimi enotami je po šestem zlogu nekoliko višji od 95 %, mej med naglasnimi enotami je nekaj več kot 85 %, med stavki skoraj 13 % in skoraj odstotek med povedmi; glej preglednico 1), je združil z deveterci v desetvrstičnice z naslednjo razporeditvijo verznih vzorcev in rim:

Zaporedni verz	Verzni vzorec	Rima
1.	amfibraški enajsterec	A
2.	amfibraški deveterec	b
3.	amfibraški enajsterec	A
4.	amfibraški deveterec	b
5.	amfibraški enajsterec	C
6.	amfibraški enajsterec	C
7.	amfibraški deveterec	e
8.	amfibraški enajsterec	F
9.	amfibraški enajsterec	F
10.	amfibraški deveterec	e

Ker se v Kurnikovem verzju po pravilu o trizložnih slovenskih merilih metrično krepki položaj le redko raznaglašuje (glej preglednico 1), si v tako oblikovani kitiči sledijo štiri- in trinaglasni verzi, kar poskočnosti osnovnega verznege izrazila dodaja baladičnost, kakršno je s prepletom tri- in štirinaglasnih akcentskih verzov uvedel v slovensko prevodno verzno pripoved leta 1821 Urban Jarnik s prepesnitvijo Schillerjeve balade *Knez Habsburški*.

Raznoizglasnost verzov, pa naj oblikujejo še tako umetelno kitično kompozicijo (s kakršno imamo, na primer, opraviti v Prešernovi *Zdravici* ali *Pod oknom*), in zaporedje raznostopičnih verzov, pa naj bo arhitektonsko še tako premišljeno (kot na primer v Prešernovem programskem besedilu *Pevcu*), sta po delitvi, ki jo je uzakonila Prešernova pesniška knjiga in je bila veljavna v pesniški in poetološki zavesti slovenskih realistov devetnajstega stoletja, lastnosti *pesmi* in ne *poezije*, ne glede na to, kako dolgo je besedilo, ki ju aktualizira, kakšne snovi se loteva in do kakšnih spoznanj prihaja.

Jeranova zvrstna oznaka Kurnikovega besedila potemtakem upošteva verzno-kitično organizacijo pesniškega sporočila: rečeno je že bilo, kakšna književna dejstva iz izročila taka in ne drugačna organizacija priziva in kakšen je bil splošen modalni (pesniški) pomen izrazil v trenutku, ko je Kurnik segel po njih, zdaj pa je čas spregovoriti, kako besedilo uresničuje izbrani verzni in kitični vzorec.

2.1. *Metrum in beseda*. S Kumerdejevo metriko iz leta 1791 se je v zavesti slovenskega pesnika in bralca utrdilo pravilo o metrični ambivalentnosti enozložnice: če v enoumno ubesedeni najožji sosesčini uresničuje metrično šibki položaj naglašena enozložnica, metrično krepkega pa nenaglašena, verz ne zveni niti nemetrično niti nepravilno; tudi v Kurnikovem besedilu zapletajo enozložnice enoumno ubesedovanje metričnega vzorca. Ker imamo opraviti s trizložnim merilom, je po pričakovanju pogostejše donaglaševanje metrično šibkih položajev:

- (1) *Kralj Rastislav hrabri, moravski vladar*
god zmage slovesno obhaja;
da višjemu bitju *gre* slava in dar,
pobožna ga misel navdaja. (I, 1–4)
- (2) *To vse dopolniti čez mojo gre* moč,
sobranil *jaz* upam na vašo pomoč,
zljajšujte mi vladne težave. (VI, 8–10)
- (3) *Vsi drugi stanovi kmetijstva so* sad,
brez njega na b'lo bi ostati;
brez njega človeška *gre* družba v razpad. (X, 1–3)
- (4) *Zdaj, dragi vladar, če resnico želiš,*
to v tvoji je moči, *ti* lahko storiš,
da ljudstvo bo vero sprejelo. (XXVIII, 8–10)
- (5) *Gospodu gre* čast in zahvala,
On sam je mogočen, *On* zmagati da,
po njem je *vsa* zemlja nastala. (XXXI, 2–4)

Enako besedno gradivo – nenaglašene enozložnice – izkorišča sicer redko raznaglaševanje metrično krepkih jedrnih položajev v obeh verznihi vzorcihi:

- (6) duhovnike *in* modrijane (XXIV, 2)
če upa, naj se opraviči (XV, 10)
nikoli je ne opustimo (VIII, 10)

s prošnjami naj *bi tako* milosten bil (XXII, 3)
si mar tak hudoben, al' *pa* si priprost (XVIII, 9)
in krepkega izglasa v amfibraškem enajstercu:

- (7) veliko rohnelo narodov je že (XII, 1)
kar šega narodov iztočnih je še (XIII, 1).

Edina izjema je verz:

- (8) poslance severoslovanske (XXII, 2)

V njem je predvideno enonaglasno branje zloženke.

Kurnika še ni obvezovala Stritarjeva prepoved apostrofa, ker je – glede na prvo objavo besedila – vsaj dvajset let mlajša, zato je lahko segel po domači, vokalno reducirani besedi, da je dosledno uresničil amfibraški verz:

- (9) Mogočni moravski kralj, jaz sem Slovan,
resnico 'z nebes oznajujem
najvišjega sluga, *Ciril imen'van* (XIX, 1–3).

Vokalno redukcijo narečnega tipa mestoma spremlja neujemanje prilastka z odnosnico:

- (10) Zakaj si *Svet' Vidovo znam'nje razdjal* (XVII, 9)

Z istim namenom izkorišča obravnavano Kurnikovo besedilo tudi narečno vokalizacijo ničzložnega besednega konca:

- (11) In Velegrad *polen* visokih gostov (I, 8; prvotisk)
in Velegrad *poln* visokih gostóv (I, 8; ponatis)

si pomaga z vzhodoslovensko sklanjatvijo:

- (12) jih zoveš peklenščekov vraže (XVIII, 4)

domačo narečno spregatvijo:

- (13) in v srcu *zataré* bridkosti (XIV, 4)

mešanjem modalnih glagolov *morati* in *moči*:

- (14) bi ljudstva se *mogla* skitati (X, 4)

ali anakolutom, ki je rezultat razkoraka med naravnim in slovničnim štetjem ter glagolsko obliko:

- (15) nešteveno nedolžnih končajo ljudi (XI, 9)

Kurnikov verz je po vsem povedanem zvest »novim oblikam« slovenskega knjižnega jezika petdesetih let prejšnjega stoletja, hkrati pa v skladu z metrično organiziranostjo sporočila barva besedilo tako narečno kot individualno; izkazalo se je, da je individualno barvanje najbolj očitno na skladenjski ravni; dodati je treba, da v obravnavanem besedilu skladnja ostro loči izbrani verzni izrazili (glej preglednico 1): amfibraški enajsterec je znotrajskladenjsko razdrobljen, deveterec pa sklepa skladenjske enote. Ni pretirana trditev, da je ta zakonitost hkrati posledica ljudskega kitičnega pravzorca (alpske poskočnice) in Kurnikovega izvirnega kitičnega oblikovanja.

2.2. *Povedati in oblikovati*. Razmerje med oblikovanostjo in povednostjo pesniškega sporočila se je že na verzni ravni izkazalo kot operativno uravnovešeno: formalnim zahtevam verzne oblikovanja so priskočile na pomoč narečne oblikoslovne in glasoslovne

posebnosti osrednjega in vzhodnega knjižnega idioma, kadar so bile potrebne; enako se povednosti in sporočilnosti v zastavljeni kitični organizaciji podreja fonika takratnega knjižnega jezika, jo krepi gramatika in uravnava zgolj podobnost foničnih in gramatičnih paralelizmov v izglasu.

Ob glasovno čistih in pomenljivih rimah:

- (16) spomin – iz globin (V, 5–6)
- se odvadi – vladi (XI, 2–4)
- spomina – zgodovina (XI, 7–10)
- se dobi – ljudi (XI, 8–9)

srečujemo v Kurnikovem *Kralju Rastislavu* izvirno homonimijo v rimi:

- (17) Da svete resnice razlagal bi moč,
- Latinov in Grkov umeti ni moč (XXV, 8–9)

in glasovne približke, v katerih želi pomen prevladati nad foničnim ujemanjem:

- (18) potisne – potihne (III, 2–4)
- govor – prizor (III, 8–9)
- spoznam – stan (VI, 1–3)
- del – dežel (VI, 5–6)
- ledine – se dvigne (VII, 2–4)
- plug – log (IX, 1–3)
- meč – reč (IX, 8–9)
- ime – teme (XII, 8–9)
- kralj – razdjal (XVIII, 8–9)
- izgled – sled (XXII, 8–9)
- Solun – pogum (XXV, 1–3)
- dom – spon (XXV, 8–9)
- (1) K prevzet – predmet (XXVI, 5–6)
- sinovi – duhovni (XXVII, 2–4)
- prag – prah (XXIX, 5–6)
- drugodi – nasproti (XXIX, 7–10)
- (2) T dam – v bran (XXX, 5–6)

Prihaja pa tudi izključno do pomenskega nadvladovanja besede v rimanem paru:

- (19) prelivanje – za Slované (IV, 7–10)
- slovanski – zveličanstva (XXV, 7–10)

Pomensko nadvladovanje v rimanem paru se izkaže v besedilu kot vodilno. Pomenljivost nadvlada celo kitičnost: 32. kitica je namreč za verz (enajsterec, ki naj bi bil osmi ali deveti po vrsti) krajša od drugih.

3. Junak: *alegorija ali zgodovinska osebnost?* Naslovnega junaka, kralja Rastislava, uvaja Kurnikovo besedilo kot že dokončno izoblikovano osebnost:

- (20) Kralj vendar globoko zamišljen sedi,
- poprejšnja se misel mu vnovič zbudi,
- slaviti stvarjenja vladarja. (II, 8–10)

Kot junak se uresničuje v govoru, ne v ravnanju:

- (21) Al' zdajci potegne kralj brušeni meč,
- in zopet nazaj ga potisne,

pokrije si šapelj, ko solnce bleščeč –
 v tem hipu hrumenje potihne.
 Vladarju zjasni se otožni obraz;
 vse pazi na migljaj, povelje, ukaz,
 očesa od njega ne gane
 in čaka željno na kraljevi govór,
 izredne slovesnosti prvi prizor.
 Kralj reče resnobno na zbrane. (III, 1–10)

Enako dokončno izoblikovan je v trenutku, ko vstopi v zgodbo, tudi v prvi objavi nenaslovljeni junak, sveti Ciril, ki ga pripovedna inštanca skozi njegova usta takole označi:

(22) Najvišjega sluga, Ciril imen'van,
 k spoznanju sobrate zbudujem,
 in mesto solunsko je rojstni moj kraj,
 kjer ljubi mi starši še bivajo zdaj:
 tam z bratom predragim, Metodom,
 vesele mladosti prebila sva čas;
 tam prvič zaslišal sem materin glas
 med blagim slovanskim narodom. (IX, 3–10)

Položajska vez med govoroma obeh junakov je dramski prizor:

(23) Vtem stopi pred kralja mališki krvin,
 prevažno novico naznani,
 da višje božanstvo je strl nek' zločin,
 ki žrtvo bogovom tud' brani.
 »Naj pride pred mene,« kralj pravi nato,
 ki naše nam skruni božanstvo sveto,
 le koj mi ga sluga pokliči,
 da skaže odkod mu je dana oblast,
 nam tretji bogove, katerim gre čast;
 če upa, naj se opraviči!«

Približal se v kratkem je zmernih stopinj
 popotnik v neznani obleki,
 razdražene trume so drle za njim,
 enake narasli so reki;
 oglušno se sliši odzad in odpred:
 »Na ogenj z zločinom, ki bega nam red!«
 al straža jih zopet odpravi.
 Ko pride pred kralja, prikloni se tje,
 kar šega narodov iztočnih je še,
 ga v Krista imenu pozdravi. (IX, I–X, 10)

Obema junakoma, vendar vsakemu po svoje, dodeljuje pripovedna inštanca afirmativno poslanstvo v slovanskem svetu in jima ga v monologu dovoljuje takole izreči:

(24) (Kralj Rastislav:) Pravica naj geslo vseh mojih bo del,
 vso moč obrniti na blagor dežel,
 ko prvi služabnik države. (VI, 5–7)

(Sveti Ciril:) Ker volja človeška je prosta brez mej,
 v krščanstvo nihče se ne mora,
 če nisi dovoljen, grem zopet naprej,

te tudi ne silim, ne zbora;
z bridkostjo zapustil kraljevi bom prag,
od svoje obutve otesil si prah;
mogoče, da najdem drugodi
želečih resnice in voljnih ušes,
ki milost jim sije neskončna nebes,
da niso resnici nasproti. (XXIX, 1–10)

Naprotje krščanstvo-poganstvo, ki ga izdaja Cirilov monolog, zamenjuje zgodovinski konflikt tuje-domače krščansko obredje, ki je spodbudil Cirilovo in Metodovo misijo na Moravi; torej sta osrednji osebi kljub zgodovinskemu poimenovanju alegoriji, lika, ki utelešata vsak svojo ideološko govorico.

4. Pripoved ali kontrastiranje ideoloških govoric? Pripovedovalna inštanca predvideva, da je naslovnik seznanjen z zgodovinskim ozadjem dogodka, o katerem pripoveduje, namreč: srečanja nosilcev državne in cerkvene oblasti, zato tudi neposredno navaja njegov govor in le izjemoma opisuje njuno zunanost, npr. Cirilovo:

- (25) Mir duše mu sije iz jasnih očeš,
da! sveti pogum ga navdaja,
in mož se ne vstraši ne muke ne pez,
ga zguba življenja ne zmaja:
in čelo visoko obeta modrost,
obličje resnobno življenja ostrost,
brez ktere resnica ne klije. (XVII, 1–7)

Tudi sprave med ideološkima govoricama ne izreče sama, temveč jo položi v usta nosilcu državne oblasti:

- (26) Odvrne duhovnu kralj mirno nasprot:
»Spolnilo se moje je zdetje;
prepričan sem, ti si sel višjih usod,
kdo branil bi tvoje početjel
Govôril kraljevo besedo ti dam,
ne boj se ničesar, jaz sam sem ti v bran;
ne bo ti nobene krivice.« (XXXI, 1–7)

Zase si je prihranila samo oceno dejanja in metaforično posplošitev:

- (27) Ko sonce izhodno, ki zvezde temni,
se lice govorniku sveti,
prijetno soglasna beseda doni,
da slednji ga mora umeti,
in nihče ne zine besede nasprot,
zvun kralja ga varje najvišji Gospod,
kateremu službo opravlja,
kater' mu živi in se trudi na čast,
pred katerim se trese peklenska oblast,
ki silne svetove prestavlja. (XXXIII, 1–10)

5. Sklep. Kurnikovo besedilo aktualizira znano zgodovinsko temo s kontrastiranjem ideoloških govoric, ki se med trajanjem druge zlijeta, in z verzno-kitičnimi sredstvi, ki skopopripoved, scenski položaj, monologa in posplošujoči sklep barvajo s spevnostjo in baladičnostjo.

6. Preglednici

6.1. Verz: ubeseditev vzorcev

amfibraški enajsterec

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
naglas	11,48	99,52	0,96	4,31	99,52	-	11,96	99,04	1,43	3,93	99,04
meje NE	11,48	12,44	75,60	19,14	3,83	85,65	21,53	9,09	76,56	18,66	100,00
meje BE	62,68	13,88	91,39	41,63	9,09	95,69	52,63	12,44	93,78	33,97	100,00
meje S	0,96	-	3,35	0,48	0,96	12,92	0,48	-	0,48	-	77,99
meje P	-	-	-	-	-	0,96	-	-	-	-	2,87
R	4,78	2,39	0,48	1,91	0,96	0,48	0,48	2,87	0,96	1,91	-
V	-	-	-	-	0,48	-	-	-	-	-	-

amfibraški deveterec

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
naglas	9,28	100,00	0,71	2,86	97,15	2,14	1,43	100,00	-
meje NE	9,28	8,57	72,14	25,00	15,00	73,64	12,14	-	100,00
meje BE	63,57	12,86	87,86	45,71	22,14	84,29	20,00	-	100,00
meje S	1,43	-	1,43	-	0,71	-	-	-	45,00
meje P	-	-	-	-	-	-	-	-	48,57
R	2,86	1,43	-	0,71	1,43	1,43	0,71	-	-
V	-	-	-	-	-	0,71	-	-	-

Kratice: NE – naglasna enota, BE – besedna enota, S – stavek, P – poved, R – redukcija, V – vokalizacija

6.2. Kitica: gramatika rime

rima	navidezno		rima	navidezno	
	negramatična	gramatična		negramatična	gramatična
A	48,57	-	moška	30,76	9,61
b	20,00	5,71	ženska	18,57	10,00
C	31,43	11,43	skupaj	25,86	9,77
d	17,14	14,28			
E	11,43	17,14			

Tone Pretnar
Filozofska fakulteta v Ljubljani